

DİSK / GENEL-İŞ

Kayıtdışı İstihdam Raporu

Kasım 2017

Araştırma Dairesi

DİSK/GENEL-İŞ

Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikası

KAYITDIŞI İSTİHDAM RAPORU

(Kasım, 2017)

Türkiye’de 1980’de 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Darbesi ile uygulamaya konulan neoliberal ekonomi politikaları dışa açık büyüme modelini ve uluslararası rekabeti ön plana çıkarmış ve sonuçta kar oranlarını artırmak için işgücü maliyetlerini düşürülmesi temel politika olarak belirlenmiştir. Kayıtdışı istihdam da bu politikalar sonucu ortaya çıkan en güvencesiz ve korumasız çalışma biçimidir.

Güvencesizliğin temelini oluşturan kayıtdışı istihdam, işçilerin ya da kendi hesabına çalışanların hiçbir resmi kayıta yer almaması ya da eksik yer almasıdır. Kayıtdışı istihdam genel olarak dört farklı şekilde görülmektedir:¹

1. İstihdam edilen işçilerin hiçbir şekilde kayıtlarda gösterilmemesi,
2. İstihdam edilen işçilerin çalıştıkları sürenin sadece bir kısmının kayıtlarda gösterilmesi,
3. İstihdam edilen işçilerin prime esas kazançlarının eksik gösterilmesi,
4. İstihdam edilen işçilerin hem çalışma sürelerinin hem de prime esas kazançlarının eksik gösterilmesi şeklindedir.

Bu çalışma, işçilerin korumasız ve güvencesiz çalışmalarına neden olan kayıtdışı istihdamın hem çalışma hayatına etkisini hem de yaş, cinsiyet, sektör, bölge ve işyeri büyüklüğü düzeyindeki etkilerini incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

---

¹ Candan, M. (2007). “Kayıt dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri” İŞKUR. Uzmanlık Tezi. Ss.56

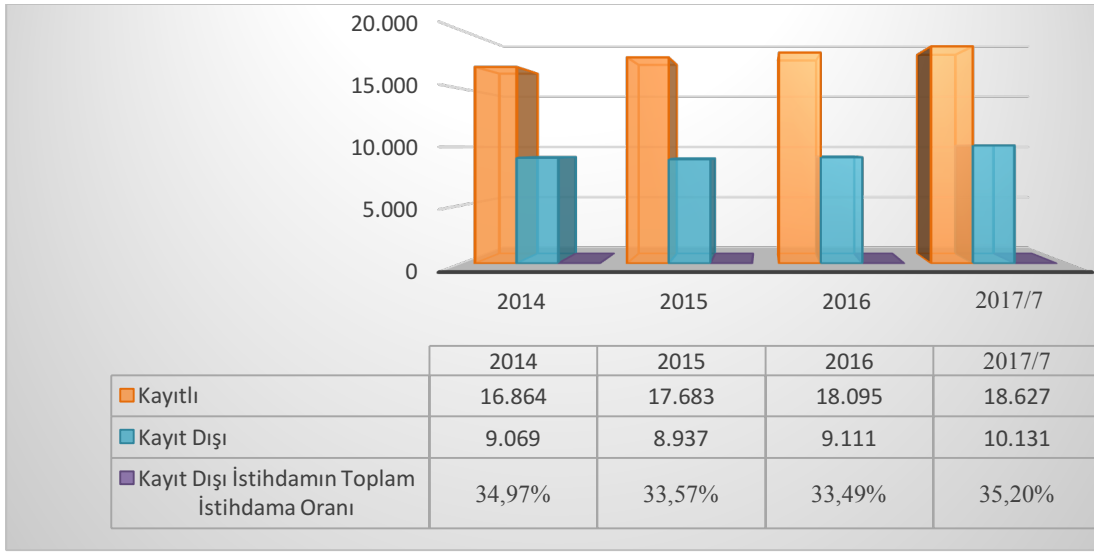
Bu araştırmanın sonuçları şöyledir:

- ✓ **İstihdam Edilen Her 100 Kişiden 35'i Kayıtdışı Çalışıyor!**
- ✓ **Kadınlarmn Yarıya Yakını Kayıtdışı Çalıştırılıyor!**
- ✓ **1 Milyon 800 Bin Genç Kayıtdışı İstihdam Ediliyor!**
- ✓ **65 Yaş Üstü Çalışanların Yüzde 84'ü Kayıtdışı!**
- ✓ **Yarı Zamanlı Çalışan Her 10 Kişiden 8'i Kayıtdışı!**
- ✓ **Küçük İşletmelerde İstihdamın Yarıdan Fazlası Kayıtdışı!**

✓ İSTİHDAM EDİLEN HER 100 KİŞİDEN 35'İ KAYITDIŞI ÇALIŞIYOR!

Çalışma hayatının yapısal bir sorunu haline gelen kayıtdışı istihdam, ülkemizde oldukça yüksek düzeydedir. 2014 yılında 9 milyon 69 bin olan kayıtdışı istihdam, 2016 yılına gelindiğinde 9 milyon 111 bini bulmuştur. 2017 yılı Temmuz ayı verilerinde ise bu sayı 10 milyonu geçmiştir ve toplam istihdamın yüzde 35'ini oluşturmaktadır. Yani çalışan her 10 kişiden 4'ü kayıtdışıdır.

Tablo 1. Toplam İstihdam İçerisinde Kayıtlı-Kayıtdışı İstihdam Oranları

TÜİK.(2017). İşgücü İstatistikleri

Kayıtdışı istihdamın en yaygın olarak toplumun düşük gelirlili ya da asgari geçim düzeyinin altında yaşayan yoksul kesimlerini etkilemektedir. Bunlar başında; ücretsiz aile işçileri, kendi hesabına çalışanlar ve ücretlilerdir. Ücretsiz aile işçilerinin yüzde 91'i, kendi hesabına çalışanların yüzde 62'si, ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların da yüzde 18'i kayıtdışı çalıştırılmaktadır. En düşük kayıtdışılık oranı ise yüzde 16 ile işverenlerdedir. Tarım ve tarım dışı ayrımına baktığımızda da ücretsiz aile işçilerinde ve kendi hesabına çalışanlarda kayıtdışılık oranları oldukça yüksektir (Bkz. Tablo 2).²

² Tarım dışı istihdam verileri, toplam istihdam verileri içinden tarım işçileri, devlet memurları, evde çalışanlar, kâr amacı gütmeyen işletmelerin çıkarılması ile elde edilen verilerdir.

Tablo 2. İşteki Duruma Göre Tarım- Tarım Dışı Ayrımı ile Çalışanların Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılıkları (2016) (Bin kişi)

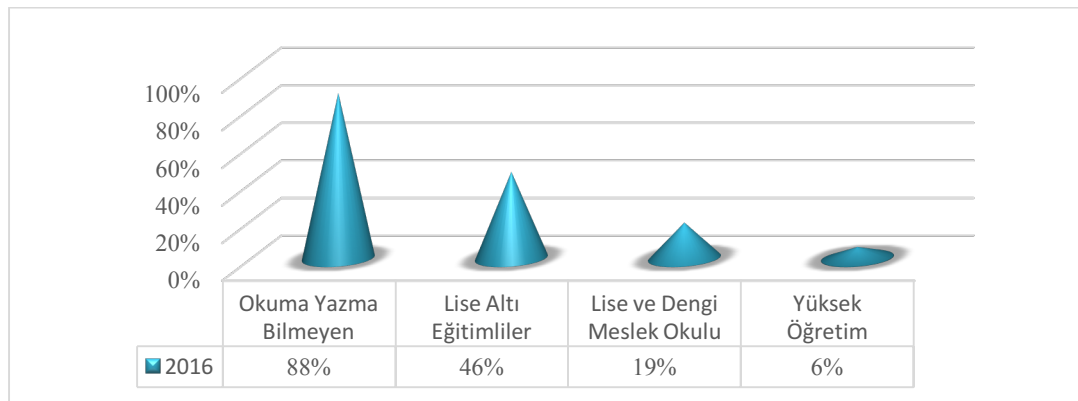
2016	Toplam İstihdam	Kayıtlı İstihdam	Kayıtdışı İstihdam	Kayıtdışı İstihdam Oranı (%)
TOPLAM	27 205	18 095	9 111	33
Ücretli ve yevmiyeli	18 377	15 031	3 346	18
İşveren	1 239	1 042	197	16
Kendi hesabına	4 536	1 738	2 798	62
Ücretsiz aile işçisi	3 053	284	2 769	91
TARIM DIŞI	21 901	17 145	4 756	22
Ücretli ve yevmiyeli	17 830	14 910	2 920	16
İşveren	1 185	1 011	174	15
Kendi hesabına	2 347	1 101	1 246	53
Ücretsiz aile işçisi	539	123	416	77
TARIM	5 305	950	4 355	82
Ücretli ve yevmiyeli	548	121	426	78
İşveren	54	31	23	43
Kendi hesabına	2 189	637	1 552	71
Ücretsiz aile işçisi	2 514	161	2 353	94

Kaynak: TÜİK (2017) İşgücü İstatistikleri

➤ EĞİTİM YÜKSELDİKÇE KAYITDIŞI İSTİHDAM DÜŞÜYOR!

Çalışanların düşük eğitim düzeyi ve buna bağlı olarak vasıfsızlık, kayıtdışı istihdamı doğrudan etkilemektedir. Yükseköğrenim görenlerde kayıtdışı istihdam oranı yüzde 6 iken, okuma yazma bilmeyenlerde bu oran yüzde 88'e çıkmaktadır. Nitelikli eğitim olanaklarından yararlanan kişi sayısı arttıkça kayıtdışı istihdam oranı düşmektedir.

Tablo 3. Eğitim Durumuna Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları

Kaynak: TÜİK (2017) İşgücü İstatistikleri

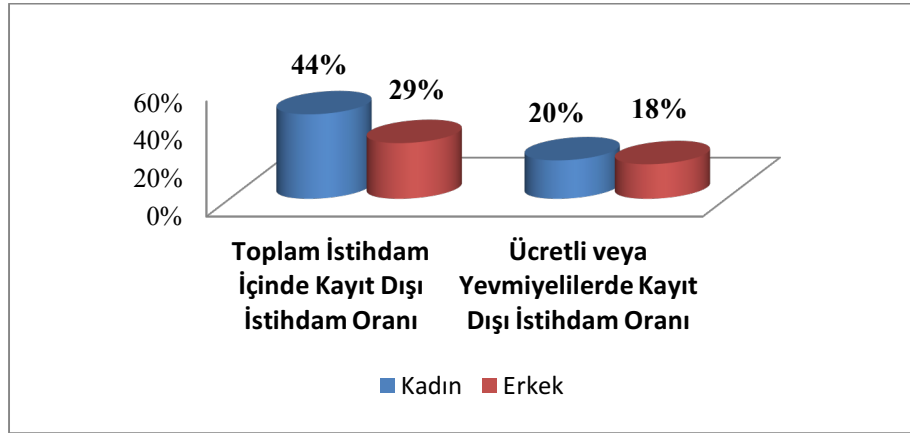
➤ **KAYITDIŞI İSTİHDAMDAN EN ÇOK KADINLAR, GENÇLER VE YAŞLILAR ETKİLENİYOR!**

Kayıtdışı istihdamdan en çok toplumun en savunmasız kesimleri etkilenmektedir. Bunların başında; kadınlar, gençler ve yaşlılar gelmektedir.

• **Kadınların Yarıya Yakını Kayıtdışı Çalıştırılıyor!**

Toplumsal cinsiyet açısından kayıtdışı istihdamın en yüksek olduğu kesimlerin başında kadınlar gelmektedir. Kadınların elde ettikleri gelirin ev içinde “ek gelir” olarak algılanması, ailenin geçiminin temel olarak erkeğin sorumluluğunda olduğu düşüncesi, kadınların işgücü piyasasında düşük ücretle ve kayıtsız olarak çalıştırılmalarına daha fazla zemin hazırlamaktadır. Kadınlar tarım sektöründe ücretsiz aile işçiliğinin yanı sıra kentlerde küçük atölyelerde ya da evlerde fason üretimin bir parçası haline gelerek kayıtdışı çalışmaktadır. Bu nedenlerle Tablo 4’de görüldüğü üzere kadınların kayıtdışı istihdam oranı yüzde 44 iken, erkeklerde bu oran yüzde 29’dur. Ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan kadınların da kayıtdışı çalıştırılma oranı yüzde 20’dir.

Tablo 4.Cinsiyete Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları (2016)

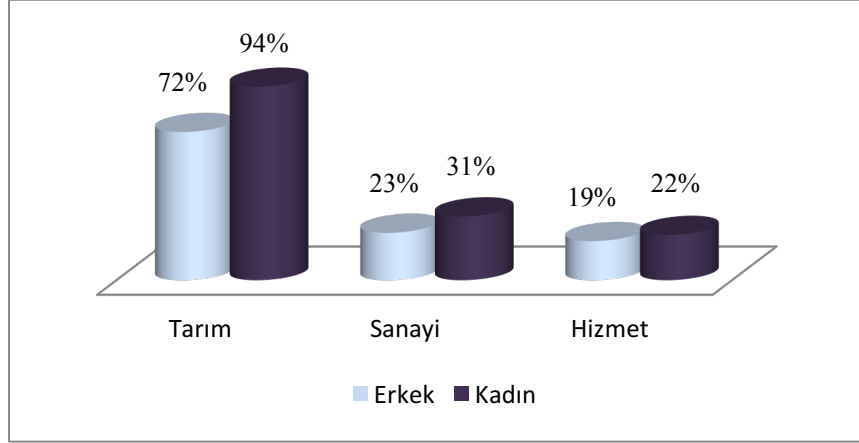

Kaynak: TÜİK (2017) İşgücü İstatistikleri Kullanılarak Araştırma Dairesi Tarafından Hesaplanmıştır.

Cinsiyete göre sektörel dağılıma bakıldığında ise kadın emeğinin daha çok tarım sektöründe kayıtdışı çalıştırıldığı görülmektedir. Ücretsiz aile işçiliğinde kadın istihdamının fazla olması, kadınların tarım sektöründe kayıtdışı çalışma oranlarını da yükseltmektedir. Tarım sektöründe kayıtdışı çalışan kadın oranı yüzde 94 iken, erkeklerde bu oran yüzde 72’dir. Buna karşın kadınların eğitim düzeyi arttıkça ve daha

büyük ölçekli işyerlerinde istihdamları arttıkça kayıtdışı çalıştırılmaları oranları da düşmektedir. Nitekim sanayi ve hizmet sektöründe çalışan kadınların kayıtdışı istihdam oranı, tarım sektörüne göre oldukça düşüktür. Sanayi sektöründe kadınlarda kayıtdışı istihdam oranı yüzde 31 iken, hizmet sektöründe yüzde 22'dir.

Tablo 5. Sektör ve Cinsiyete Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları (2016)

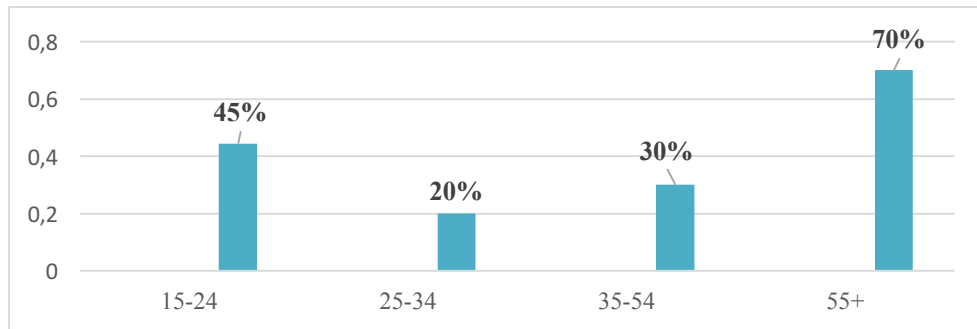

Kaynak: TÜİK (2017) İşgücü İstatistikleri Kullanılarak Araştırma Dairesi Tarafından Hesaplanmıştır.

✓ 1 Milyon 800 Bin Genç Kayıtdışı İstihdam Ediliyor!

Ülkemizde genç işsizliği de önemli bir yapısal sorun haline gelmiştir. Gençlerin birçoğu eğitim olanaklarından yararlanmasına karşın, çalışma olanağı bulamamaktadır. Genç işsizlik oranı 2016 yılında yüzde 20'leri bulmuştur. İş imkânı bulamayan gençler işsiz kalmamak için daha çok güvencesiz işlerde çalışmaktadır. 2016 verilerine göre toplam genç istihdamının yüzde 44,51'i yani 1 milyon 798 bini kayıtdışı istihdam edilmiştir. Bunun 1 milyon 6'sı yani yüzde 32'si ücretli veya yevmiyeli olarak kayıtdışı çalışmaktadır.

Tablo 6. Yaş Gruplarına Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları

Kaynak: TÜİK (2017) İşgücü İstatistikleri Kullanılarak Araştırma Dairesi Tarafından Hesaplanmıştır.

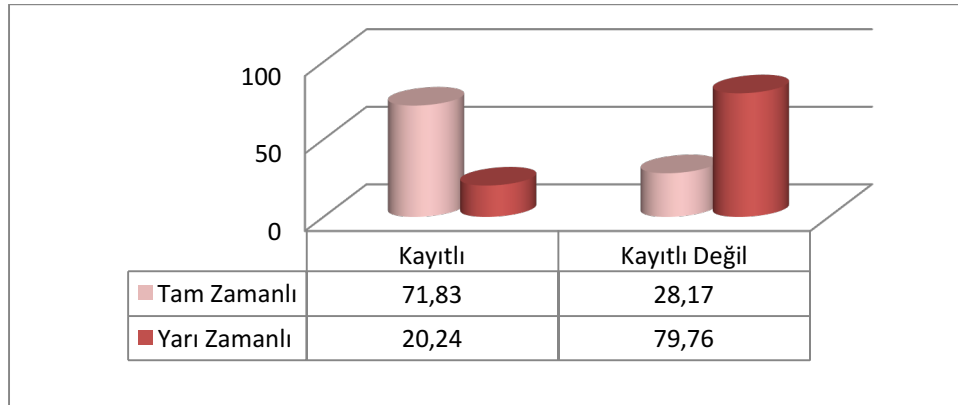
✓ 65 Yaş Üstü Çalışanların Yüzde 84'ü Kayıtdışı.

Yaşlı yoksulluğunun yüzde 16,3 gibi yüksek bir düzeye ulaştığı ülkemizde, -düşük emekli aylıkları ve her geçen gün reel olarak emekli aylıklarının gerilemesi nedeniyle birçok emekli hayatlarını idame ettirebilmek için yeniden çalışma hayatına dönmektedir. Ancak 55 yaş üstü çalışanların yüzde 70, 65 yaş üstü çalışanların yüzde 84 kayıtdışı çalıştırılmaktadır.

➤ YARI ZAMANLI ÇALIŞAN HER 10 KİŞİDEN 8'İ KAYITDIŞI.

Kayıtdışı istihdamdan kısmi ya da yarı zamanlı çalışanlar, tam zamanlı çalışanlara göre daha çok etkilenmektedir. Tam zamanlı çalışanlarda kayıtdışı istihdam oranı, kısmi zamanlı çalışanlara göre oldukça düşüktür. Tam zamanlı istihdam edilenlerde kayıtdışı istihdam oranı yüzde 28 iken, yarı zamanlı çalışanlarda kayıtdışı istihdam oranı yüzde 80'dir. Yani her 10 yarı zamanlı çalışan işçinin 8'i kayıtdışıdır.

Tablo 7. Çalışma Biçimlerine Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları (%)

Kaynak: TÜİK (2017) İşgücü İstatistikleri

➤ KAYITDIŞI İSTİHDAMDA BÖLGESEL UÇURUMLAR VAR!

Kayıtdışı istihdamda iller arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Kayıtdışı istihdamın en yoğun olduğu iller; Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgesindedir. Bu bölgelere ait illerde kayıtdışı istihdam oranı yüzde 50 ila 60 civarındadır. Hatta, AĞrı, Kars, İĞdir ve Ardahan'da yüzde 68'dir. Buna karşın sanayileŐmenin geliŐtiĐi, iŐletme büyüklüklerinin ve nitelikli eğitim olanaklarından yararlanan kişi sayısının arttığı illerde kayıtdışı istihdam da azaltılmaktadır. Örneğin Ankara'da kayıtdışı istihdam oranı yüzde 17,8, İstanbul'da yüzde 19,1, Bursa, EskiŐehir ve Bilecik'te yüzde 19,9'a düşmektedir.

Tablo 8. Bölgelere Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları (2016)

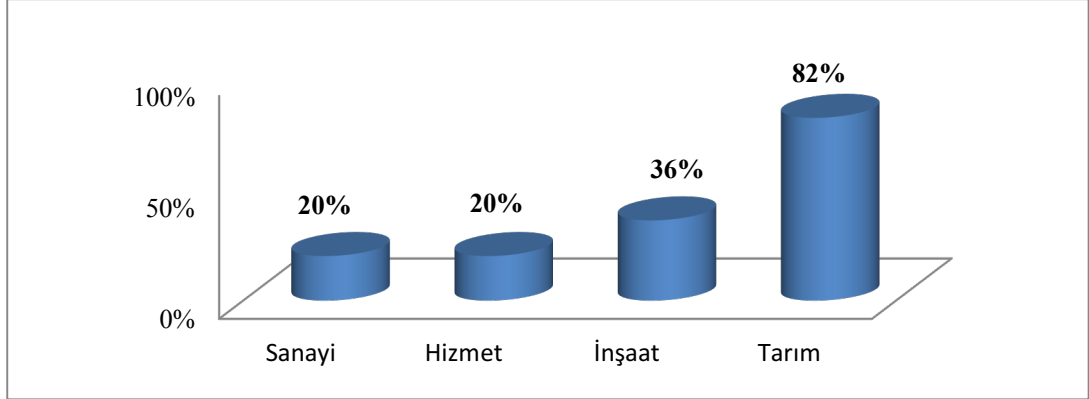
BÖLGELER	2016
Ankara	17,77
İstanbul	19,14
Bursa, EskiŐehir, Bilecik	19,86
İzmir	25,93
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	31,4
Antalya, Isparta, Burdur	31,48
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	26,4
Kayseri, Sivas, Yozgat	32,79
Balıkesir, Çanakkale	37,4
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	33,99
Aydın, Denizli, Muğla	35,15
Hatay, KahramanmaraŐ, Osmaniye	42,18
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, NevŐehir, KırŐehir	38,26
Manisa, Afyon, Kütahya, UŐak	39,88
Konya, Karaman	41,74
Adana, Mersin	41,74
Zonguldak, Karabük, Bartın	44,81
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	44,7
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	45,88
Kastamonu, Çankırı, Sinop	53,77
Mardin, Batman, Őırnak, Siirt	41,21
Erzurum, Erzincan, Bayburt	48,88
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, GümüŐhane	50,87
Őanlıurfa, Diyarbakır	62,77
Van, MuŐ, Bitlis, Hakkari	66,92
AĞrı, Kars, İĞdir, Ardahan	68,52
Toplam	33,49

Kaynak: TÜİK.(2017). İŞgücü İstatistikleri

➤ KAYITDIŞI İSTİHDAM EN FAZLA TARIM SEKTÖRÜNDE.

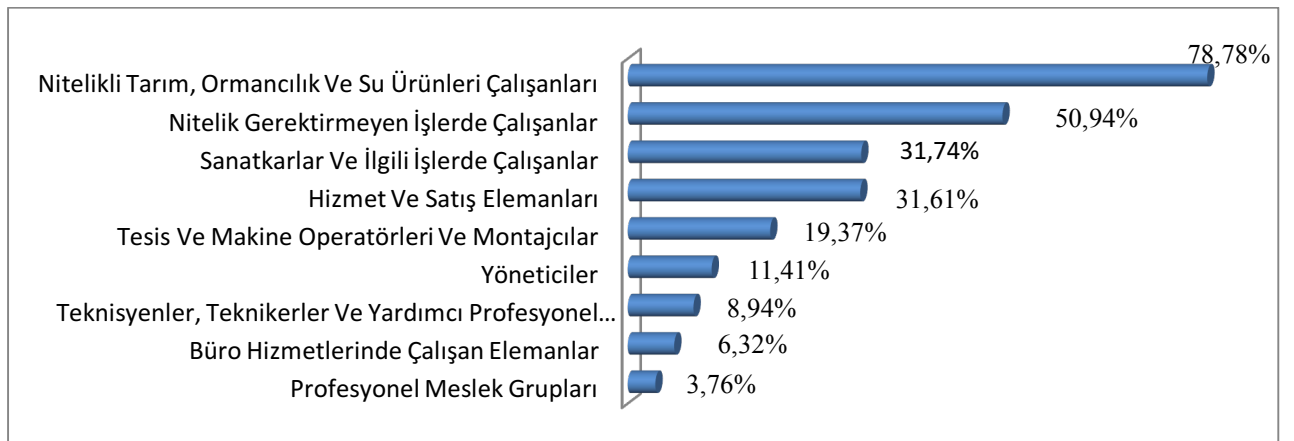
Kayıtdışı istihdamın en yoğun olduğu sektörlerde ciddi bir denetimsizlik ve çalışma ilişkileri açısından kuralsızlık egemendir. Ülkemizde denetimin en yetersiz olduğu sektörler tarım ve inŐaatır. Bu nedenle de tarım sektöründe kayıtdışı istihdam oranı yüzde 82 ile en yüksek düzeydedir. İkinci sırada yüzde 36 ile inŐaat sektörü gelmektedir. Sanayi ve hizmetler sektöründe kayıtdışı istihdam oranı yüzde 20'dir.

Tablo 9. Sektörlere Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları

Tarım sektöründe güvencesizliğin yaygınlığı ve eğitim olanaklarından yararlanamama meslek dağılımını da etkilemektedir. Kayıtdışı istihdamın en yaygın olarak yüzde 79 ile nitelikli tarım ormancılık ve su ürünleri çalışanlarında yoğunlaŐmaktadır. İkinci sırada ise yüzde 51 ile eğitim seviyesinin düşük olduğu ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar bulunmaktadır. Yine küçük işletmelerde çalışan sanatkârlar ile hizmet ve satış elemanlarında kayıtdışılık yüzde 31 civarındadır. Meslek dağılımına göre kayıtdıŐılıĐın en düşük olduğu işler ise yüzde 3,76 ile profesyonel meslek grupları ve yüzde 6,32 ile büro hizmetlerindedir.

Tablo 10. Meslek Gruplarına Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları

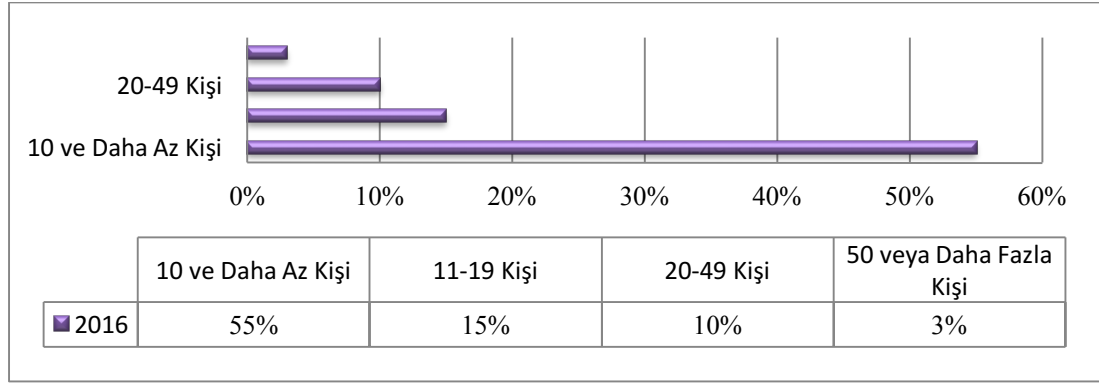

Kaynak: TÜİK (2017) İşgücü İstatistikleri.

➤ KÜÇÜK İŞLETMELERDE İSTİHDAMIN YARIDAN FAZLASI KAYITDIŞI!

Kayıtdışı istihdamın önlenememesinde önemli bir sorun işyeri büyüklükleridir. Küçük ölçekli işyerlerinde yasal yükümlülüklerden ve vergi uygulamalarından kurtulmak için işçileri kayıtdışı çalıştırılmaktadır. Denetim yetersizliği nedeniyle de kayıtdışı istihdam en fazla 10 ve daha az işçinin çalıştırıldığı işletmelerde görülmektedir. 10 ve daha az kişi çalışan işletmelerde kayıtdışı istihdam oranı yüzde 55 iken, 50 ve daha fazla kişi çalıştıran işletmelerde kayıtdışı istihdam oranı yüzde 3'dür. Türkiye'de 50 ve altı işçi çalıştıran işyeri büyüklüklerinin yüzde 59 gibi oldukça yüksek bir orana sahip olduğu düşünüldüğünde, kayıtdışı çalıştırılmanın ülkemizde oldukça yaygın olduğu görülmektedir.

Tablo 11. İşyeri Büyüklüğüne Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları (2016)³

Kaynak: TÜİK.(2017). İşgücü İstatistikleri Kullanılarak Araştırma Dairesi Tarafından Hesaplanmıştır.

³ “Bilinmiyor, fakat 11’den az kişi” ve “Bilinmiyor, fakat 10’dan fazla kişi” olan işyerleri net bilgi olmamasından kaynaklı hesaplamaya dahil edilmemişlerdir. Yüzde hesaplamaları TÜİK verilerine dayanarak çalışan sayısı net verilere sahip işletmeler için hesaplanmıştır.

NE İSTİYORUZ?

Kayıtdışı istihdam hem çalışanlar hem de devlet açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Devlet açısından bakıldığında devletin kayıtdışı çalışma nedeniyle ciddi şekilde vergi ve sigorta primi kaybına uğramasına neden olmaktadır. Bunun yükünü de işverenler değil, dolaylı vergiler yoluyla işçi sınıfı ödemektedir. Yine devlet kayıtdışı çalışanlara sosyal yardımlar yapmak durumunda kalmaktadır.

Çalışanlar açısından sonuçları ise oldukça ağırdır. Başta birçok işçinin sosyal güvencesiz, iş sağlığı ve güvenliğinden yoksun, sendikal haklardan mahrum çalışma koşullarında ve düşük ücretlerle çalışmalarına yol açmaktadır. Sadece çalışanların kendilerini değil, bakmakla yükümlü oldukları ailelerinin de bu haklardan mahrum kalmaktadır. Kayıtlı istihdam içinde yer almak, bireye düzenli bir gelir, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve emeklilik gibi olanaklar sunmaktadır. Kayıtdışının yarattığı eşitsizlik; en çok kadın, genç, yaşlı, çocuk ve vasıfsız işgücünü etkileyerek yoksulluğu derinleştirmektedir.

Kayıtdışı istihdamın önlenmesi için önerilerimiz;

1. Kayıtdışını arttıran küresel meta zincirlerine eklemleme yerine farklı sanayi politikaları üretilmelidir.
2. Kayıtdışı istihdamı doğuran ekonomi politikaları terkedilmelidir.
3. Çalışma hayatında denetim arttırılmalı ve kayıtdışı istihdam eden işverenlere karşı caydırıcı önlemler alınmalıdır.
4. Sosyal güvenlik sisteminin herkesin eşit şekilde yararlanabileceği bir hak olarak tanınmalıdır.
5. Gençlerin ve kadınların güvenceli istihdam olanağına kavuşmaları için politikalar üretilmelidir.
6. Emeklilerin yaşam koşullarını iyileştirici ücret ve sosyal haklar verilmelidir.
7. Yarı zamanlı çalışanların sosyal güvenceden yararlanabilmesi için koruyucu düzenlemeler yapılmalıdır.